

IJTIMOIY MOBILLIK VA UNING DASTLABKI NAZARIYALARI

Isoqulova Durdona Jaxongir qizi

Samarqand davlat universiteti

Kattaqo'rg'on filiali,

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

"Ijtimoiy ish" yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: **Xujanov Zafar Bektemirovich**

Samarqand Davlat Universiteti

Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi

Annotatsiya: Jamiyatning ijtimoiy tuzilishining holati va uning ijtimoiy tabaqalanishiaholining ijtimoiy harakatchanligini to'liq aks ettiradi, bu shaxslarning ijtimoiy mavqeinio'zgartirishning yo'nalishlari va harakat mexanizmlarini tavsiflaydi. Odamlar doimiy harakatda, jamiyat esa rivojlanishda. Jamiyatdagi odamlarning ijtimoiy harakatlarining yig'indisi, ya'ni. ularning holatidagi o'zgarishlar ijtimoiy harakatchanlik ya'ni sotsial mobillikdeb ataladi. Bu mavzu insoniyatni uzoq vaqtdan beri qiziqtirib kelgan.

Аннотация: Состояние социальной структуры общества и его социальная стратификация. в полной мере отражает социальную мобильность населения, социальный статус этих личностей описывает направления и механизмы изменений. Люди постоянны в движении, а общество в развитии. Социальные движения людей в обществе сумма, то есть. изменения их статуса – это социальная мобильность, т.е. социальная мобильность называется Эта тема уже давно интересует человечество.

Abstract: The state of the social structure of society and its social stratification. fully reflects the social mobility of the population, the social status of these individuals describes the directions and mechanisms of change. People are constant in motion, and society in development. Social movements of people in society amount, that is. changes in their status is social mobility, i.e. social **mobility called This topic has been of interest to humanity for a long time.**

Kalit so'zlar: mobillik, vertikal mobillik, gorizantal mobillik, mobillik nazariyasi, ijtimoiy holatning o'sishi, ijtimoiy holatning pasayishi, Marks nazariyasi, Dyurkgeym nazariyasi, Sorokin nazariyasi

Ключевые слова: мобильность, вертикальная мобильность, горизонтальная мобильность, теория мобильности, рост социального статуса, снижение социального статуса, теория Маркса, теория Дюркгейма, теория Сорокина.

Key words: mobility, vertical mobility, horizontal mobility, theory of mobility, growth of social status, decline of social status, Marx's theory, Durkheim's theory, Sorokin's theory.

XIXasr oxiri va XXasr boshlarida ijtimoiy mobillik sotsiologiyaning muhim mavzusiga aylandi. Nemis sotsiologi Max Veber jamiyatda iqtisodiy daromad, ijtimoiy obro' va siyosiy qudratning birgalikda qanday gilib odamlarning ijtimoiy maqomini belgilashini o'rgandi. Veberning ko'p o'lchovli yondashuvi jamiyatdagi murakkab tabaqalanishni va mobillikni chuqurroq tahlil qilishga yordam berdi.

Shuningdek, Rossiyalik sotsiolog Pitirim Sorokin ijtimoiy mobillikning turli shakllarini o'rganib, uning vertikal va gorizontol turlarini ajratib ko'rsatdi. U ijtimoiy mobillik jarayonlarini o'lchash va tahlil qilish uchun nazariy asos yaratdi.

Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy bo'linishi muammosi ilmiy muammo sifatida qadimgi yunon faylasuflari tomonidan o'rganilgan. Mulk tahlili Platonning "Qonunlar" va "Davlat" shuningdek, Aristotelning "Siyosat" asarlarida allaqachon mavjud. Aflotun va Aristotelning dalillari tabaqalanish nazariyasining ijtimoiy-iqtisodiy tarkibiy qismi sifatida shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. siyosiy falsafa. Ijtimoiy tabaqalanish maktabi doirasida ijtimoiy harakatchanlik nazariyasi tug'iladi, uning asoschisi Pitirim Sorokinidir. Uning ushbu muammoga bag'ishlangan birinchi yirik asari 1927 yilda nashr etilgan. "Ijtimoiy harakatchanlik" deb nomlangan ushbu asar sotsiologiya klassiklariga tegishli bo'lib, uning eng muhim qoidalari uzoq vaqtdan beri ijtimoiy fanlar bo'yicha ko'plab darsliklarga kiritilgan.

Zamonaviy jamiyatlarda sodir bo'layotgan ijtimoiy jarayonlar sotsial differensiasiya, iqtisodiy tengsizlik, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida madaniy tafovutlarning chuqurlashishi kabi holatlar kishilarning ijtimoiy qadriyatlari tizimiga ta'sir ko'rsatadi va mobillikka turtkilaydi. Sotsial mobillik (lotincha, "моби́лис" – harakatchan) – individ yoki ijtimoiy guruhning jamiyat ijtimoiy tuzilmasida tutgan o'rnini, joyini (sinf, ijtimoiy guruhga mansublik va hokazo) o'zgartirishida ijtimoiy harakatchanligini nazarda tutadi. Ushbu hodisa bois

kishining jamiyatda tutgan ijtimoiy maqomi o'zgarib boradi. Sotsial mobillik jamiyat taraqqiyoti davomida ijtimoiy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq kechuvchi jarayon sanaladi.

Ijtimoiy mobillik-kishilar va ijtimoiy guruhlarining turli pozitsiyalarni egallashi, ijtimoiy o'rin almashinuvini anglatuvchi tushuncha. Mobillik kishilarning ijtimoiy mavqeyini keng daromad darajasi, ta'sir doirasi va hokimiyatga mansubligiga qarab vertikal yoki gorizontol mobillik bo'lishi mumkin. Gorizontol ijtimoiy mobillik individlar ijtimoiy holatining yuqorida ko'rsatilgan o'lchovlariga dahldor bo'lmaydi. Ijtimoiy mobillik tushunchasi fanga birinchi bo'lib P.A.Sorokin tomoni- dan kiritilgan. Ijtimoiy mobillik jamiyatning "ochiq yoki "yopiq ekanligini ko'rsatuvchi indikator

sifatida (mobillik indeksi) empirik kuzatiladi. Sorokinning fikricha, individlarning vertikal o‘rin almashinuvida yetakchi kanallar bo‘lib siyosiy, iqtisodiy, professional (kasbiy) o‘rin almashish, armiya va cherkov singari tashkilotlarda yuqori lavozimlarni egallash foydali nikoh va hokazo hisoblanadi.

. Ijtimoiy mobillik vertikal va gorizontal bo‘lishi mumkin.

- Vertikal mobillik: Insonning ijtimoiy holati o‘sishi yoki pasayishi, masalan, past daromadli ish joyidan yuqori daromadli ishga ko‘tarilish yoki aksincha.

- Gorizontal mobillik: Ijtimoiy holatni o‘zgartirmasdan bir xil darajadagi vaziyatlarda harakat qilish, masalan, bir ish joyidan boshqasiga o‘tish, lekin daromad va maqom o‘zgarmasdan.

Ijtimoiy mobillikning mavjudligi jamiyatda imkoniyatlar tengligini ta‘minlash uchun muhimdir. Jamiyatning ochiqligi, ta‘lim tizimi, iqtisodiy sharoitlar kabi omillar mobillik darajasiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Ijtimoiy mobillikning dastlabki nazariyalari ijtimoiy tabaqalanish va sinfiy tuzilma asosida rivojlangan. Ushbu nazariyalar jamiyatda insonlarning mavqei va imkoniyatlari qanday shakllanishini tushuntirishga harakat qilgan. Quyida qator olimlarning fikrlari bilan tanishib chiqamiz.

Karl Marks va sinfiy kurash nazariyasi. Karl Marks ijtimoiy mobillikni sinfiy kurashning bir qismi sifatida ko‘rgan. Unga ko‘ra, jamiyatda ikki asosiy sinf mavjud: kapitalistlar (burjuaziya) va ishchilar (proletariat). Marksning fikricha, ijtimoiy mobillik imkoniyatlari kapitalizm sharoitida cheklangan bo‘lib, ishchi sinfi yuqori sinfga ko‘tarila olmaydi, chunki kapital egaligi ijtimoiy va iqtisodiy tizimni nazorat qiladi. Sinfiy kurash orqali bu tuzilma o‘zgarishi mumkinligini o‘rgangan.

Emil Dyurkgeym va organik hamkorlik. Emil Dyurkgeym jamiyatning organik birligi va turli ijtimoiy rol o‘ynash muhimligini ta‘kidlagan. Unga ko‘ra, zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy mobillik tabiiy ravishda o‘sadi, chunki ijtimoiy mehnat taqsimoti ortib, yangi ijtimoiy rollar va mavqe paydo bo‘ladi. Dyurkgeym, Marksdan farqli o‘laroq, sinfiy kurashni emas, balki hamkorlik va ijtimoiy birdamlikni asosiy omil sifatida ko‘rgan.

Max Veber va ko‘p o‘lchovli ijtimoiy tabaqalanish haqidagi fikriga to‘xtaladigan bo‘lsak, Max Veber ijtimoiy mobillikni tushuntirishda sinfga qo‘shimcha ravishda maqom va partiyalarni ham hisobga olgan. Veberning fikricha, sinf faqat iqtisodiy holat bilan emas, balki jamiyatdagi obro‘ va siyosiy qudrat bilan ham bog‘liq. Bu esa ijtimoiy mobillikni ko‘proq o‘lchovli tushunishga yordam beradi: inson iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jihatlarida mobillikka erishishi mumkin.

Pitirim Sorokin va vertikal mobillik nazariyasi. Pitirim Sorokin ijtimoiy mobillikni batafsil o‘rgangan sotsiologlardan biri bo‘lib, u “vertikal mobillik” atamasini joriy qilgan. Sorokinning fikricha, jamiyatlarda doimiy ijtimoiy harakat mavjud va odamlar yuqori yoki quyi ijtimoiy qatlamlarga ko‘tarilib yoki tushib turadi.

U mobillik darajasiga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganib, bu jarayon qanday ishlashini tushuntirgan.

Har qanday jamiyatda ijtimoiy zinapoya deb ataladigan narsa borligi hech kimga sir emas. Bu aholining alohida qatlamlari joylashgan ma'lum bir ierarxiyadir. Ba'zi ijtimoiy guruhlar bu zinapoyada yuqoriroq, ba'zilar esa pastroq. Ba'zi odamlar butun hayoti

davomida o'zlarining ijtimoiy qatlamlari chegaralarini tark etmaydilar. Ular zinapoyaning bir zinapoyasida. Boshqalar esa yuqoriga yoki pastga tushishadi biroq, harakat juda sekin amalga oshadi. Har qanday jamiyatda aholining bir qatlamidan ikkinchisiga tez harakatlanishiga imkon beruvchi muayyan shart-sharoitlar mavjud. Ideal holda, bu harakat yuqoriga yo naltirilgan. Pastroq darajaga keskin harakatlanish holatlari mavjud bo'lsa-da.

Bu ijtimoiy yuksalish. Ushbu kontseptsianing ta'rifi Pitirim Sorokin tomonidan berilgan. Bu rus-amerikalik sotsiolog XX asr boshlarida turli maqomdagi ijtimoiy guruhlar harakatini tahlil qildi. Shu bilan birga, Sorokin qaysi hollarda bu harakatlar insonning bu hayotda o'sishiga imkon berishini hisoblab chiqdi. Nazariya juda ishonchli bo'lib chiqdi, chunki u tabiatdan - Rossiya shimolidagi kichik bir qishloqda yashovchi mast hunarmandning oilasidan chiqqan shaxs tomonidan yozilgan. Sorokin ta'kidlashicha, inson o'sishi uchun o'z kanalini izlashi kerak. Bu sizga mavjud holatni tezda o'zgartirish imkonini beradi. Sorokin nazariyasiga ko'ra, ijtimoiy liftlar har bir kishi uchun butunlay boshqacha bolishi mumkin. Aholining harakatchanligi kanallarining turlari o'z ro'yxatiga quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: cherkov, ta'lim (maktab), biznes (mulk). Zamonaviy dunyoda mobillik kanallariga davlat xizmati, sport, siyosat va san'at qo'shildi. Maqomini o'zgartirmoqchi bo'lgan har bir kishi o'zining ijtimoiy liftini topishi kerak. Bu ko'tarilishning butun mexanizmini ishga tushiradi va harakatni boshlaydi. Albatta, lift o'rniga zinapoyadan foydalanishingiz mumkin. Biroq, bu juda uzoq davom etadi va juda zerikarli jarayonga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хайринисо Тайровна Хусанова АХОЛИНИ ИЖТИМОЙИЙ ХИМОЯЛАШ – ИНСОН КАПИТАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА // Academic research in educational sciences. 2022. №NUU Conference 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/a-olini-izhtimoiy-imoyalash-inson-kapitalini-rivozhlantirish-omili-sifatida> (дата обращения: 28.02.2023).
2. Хусанова Х. Т. Ахолини ижтимоий химоялашда хорижий тажриба: илгор моделлар ва амалиёт // Журнал социальных исследований. - 2022. - Т. 5.

3. Falsafiy qomusiy lug'at „O‘ZBEKISTON FAYLASUFLARI MILLIY JAMIYATI NASHRIYOTI“ „ShARQ“ NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT — 2004
4. O ‘zMU Ijtimoiy fanlar fakulteti, Sotsiologiya yo’nalishi talabasi Hamrayeva Vasila Mirzohid qizining “SOTSIAL MOBILLIK TUSHUNCHASINING SOTSIOLOGIK MAZMUNI” maqolasidan

